INTERN ATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN SOCIAL SCIENCES AND INFORMATION STUDIES
© VISHWASHANTI MULTIPURPOSE SOCIETY (Global Peace Multipurpose Society) R. No.659/13(N)
www.vmsindia.org

महिला उद्योजकाचे कौशल्य आणि महीला सक्षमीकरण

प्रा. डॉ. सुषमा वा. बोंडे
हुतात्मा राष्ट्रीय कला व विज्ञान महाविद्यालय, आष्टी, जि. वर्धा

सारांश :–

'महीला सक्षमीकरण' हा सामाजिक क्षेत्रातच नव्हे तर राजकिय क्षेत्रात देखील चेंचेचा एक महत्वपूर्ण विषय बनला आहे. एखादया स्त्रीवर जर अन्याय झाला तर प्रसार माध्यमेही काही दिवसपर्यत त्या स्त्रीला न्याय मिळालाच पाहिजे, महीलांचे सक्षमीकरण व्हायलाच पाहीजे असे सतत ओरडत असतात. परंतु प्रत्यक्षात मात्र उपाययोजनांसंबंधी कोणतीही कार्यवाही केली जात नाही. म्हणूनच स्त्रीने स्वत: आर्थिकदृष्टया स्वयंपूर्ण होवून स्वत:ला सक्षम करणे आवश्यक आहे. आजच्या काळात शिकलेल्या प्रत्येक स्त्रिला नौकरी मिळतेच असे नाही. अश्या परिस्थितीत शिकलेल्या व न शिकलेल्या सर्व गृहीणींनी एकत्र येवून बचत गटाच्या माध्यमातून उदयोग सुरु करुन स्वत: आर्थिक दृष्टया सक्षम बनू शकतात. म्हणूनच मी माझ्या अध्ययनात बचत गटाद्वारे उदयोग सुरु करणाऱ्या महीलांच्या कार्यासंबंधी संशोधन केले आहे. त्यांच्या या कार्यात येणाऱ्या अडचणी व गृहउदयोगामुळे होणारे फायदे यावरुन निष्कर्ष काढले आहे. तसेच या संशोधनासाठी उदयोग सुरु असलेल्या एकूण २० बचतगटातील ४० महीलांची नमूना निवड पद्धतीने निवड केलेली आहे व मूलाखत पद्धतीने प्रश्नावलीच्या साहाय्याने संशोधना संदर्भात अध्ययनासाठी माहीती संकलित केली. प्रस्तुत अध्ययनातून असे निदर्शनास आले की महीला आर्थिक सक्षम असेल तर तीचा आत्मविश्वास वाढतो व कोणत्याही समस्येला म्हणजेच कौटुंबिक असो वा उदयोगासंबंधी असो त्याला तोंड देण्यास समर्थ असते.

ज्ञमलूवतके रू. महीला, सक्षमीकरण, उदयोग, आत्मविश्वास.

प्रस्तावना :

शतकानुशतके लोटली तरी स्त्री जीवनाचा आधार तिला उमजला नाही. परंतु आधूनिक काळात मात्र समाजात स्त्रीसशक्तीकरण, सबलीकरण, सक्षमीकरण हे शब्द अगदी रुढ झालेले आहे. शिक्षणामुळे स्त्री सक्षम बनते. कारण तिच्या बुद्धी व विचारांच्या साहाय्याने, स्वत:च्या व्यक्तिमत्वाला सुंदर आकार देते शिक्षणामुळे स्वत:चे अस्तित्व निर्माण करते. स्वत:ची ओळख निर्माण करते त्यामुळे स्त्री सशक्त बनते. आत्मविश्वास निर्माण झाल्यामुळे कोणत्याही समस्येला तोंड देण्यास सक्षम असते मग ती आर्थीक समस्या असो अथवा कौटुंबीक असो समाजामध्ये स्त्रिला सन्मानपूर्वक वागणूक मिळणे ही स्त्रीसक्षमीकरणाची पहीली पायरी होती त्यासाठी तीला कायदयाचा आधार घ्यावा लागला. स्त्रिया बहुतेक क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने कार्य करीत आहेत. यात त्या यशस्वीही झाल्या आहेत. हा प्रवास स्त्रियांसाठी सोपा नसला तरी खूप काही मिळवून देणारा होता. आजच्या काळात तुम्ही कर्तुत्वान असाल तरच पुढे जाल. कारण कालची स्वत:पुरता आर्थिक डोलारा सांभाळणारी स्त्री आज मोठमोठया कंपन्यांचे अब्जावधी रुपयांचे व्यवहार करु लागली आहे. आर्थिक क्षेत्रातील तिचे हे पाऊल सामाजिक बदल घडवून आणणारे आहे.

शहरी भागातील स्त्रिया व ग्रामीण भागातील स्त्रीयांना मिळणारे उद्योगाचे वातावरण व संधी यात तफावत आहे. ग्रामीण भागातील स्त्रियांना बऱ्याच समस्यांना तोंड दयावे लागते. शिक्षणाचादेखील प्रभाव या व्यवसायावार होतो.

व्यावसायीकता म्हणजे काय?

स्वत: एखादा व्यवसाय निवडीपासून तो व्यवसाय प्रत्यक्ष सुरु करुन त्याचे उत्पादीत घटक विक्रीपर्यंत पूर्ण प्रक्रिया करणे होय.

शहरात एखादा व्यवसाय सुरु करणे तितकेसे कठीण नसते. मात्र ग्रामीण भागात व्यवसाय सुरु करतांना अनेक समस्या दिसून येतात. म्हणूनच ग्रामीण भागातील महीलांना व्यावसायिकतेच्या मार्गदर्शनाची गरज आहे.

ग्रामीण भागातील स्त्रिया व्यवसायाकडे आकर्षित व्हाव्यात म्हणून सरकार मार्फत अनेक योजनांद्वारे, प्रकल्पाद्वारे आर्थिक सहकार्य केले जाते. यात महीलांना सक्षम बनविण्यात बचत गटांची महत्वूपर्ण भूमिका आहे. म्हणून ग्रामीण भागातील स्त्रियांचे व्यवसाय (गृहउद्योग) आणि सक्षमीकरण याचा अभ्यास करण्याची गरज भासते.

उद्दिष्टये –

1. कौटुंबिक अर्थार्जन करणे.
2. कला–कौशल्य विकसीत करणे.
3. ग्राम विकास करणे.

गृहीतके –

1. कौटुंबिक परिस्थिती जाणून घेणे.
2. शिक्षणाचा व्यवसायावरील परिणाम जाणून घेणे.
3. व्यवसायाचा जीवन शैलीवरील परिणाम जाणून घेणे.

संशोधन पद्धती–

प्रस्तुत अध्ययन वर्धा जिल्हयातील आष्टी तालुक्यातील गृहउद्योग करणाऱ्या बचत.

गटाचे अध्ययन –

गृहीत कृत्यावरुन असे म्हणता येईल की सदर अध्ययन हे वर्णनात्मक विवेचनात्मक या संशोधन प्रकारातील असून या संशोधनाला योग्य असा संशोधन आराखडा अभ्यासकाने निवडलेला आहे. या संशोधन आराखडयात पूढील मुद्यांचा समावेश केलेला आहे. जसे नमून निवड, माहिती संकलन, त्याचे विश्लेषण व त्या आधारावर काही निष्कर्षाचे निर्वचन इत्यादी.

नमूना निवड –

प्रस्तुत अध्ययनात वर्धा जिल्हयातील आष्टी तालुक्यातील गृहउद्योग करणाऱ्या २० बचत गटातील महीलांना

एकक म्हणून निवडण्यात आले. नमून्याकरीता नमूना निवड पद्धतीतील सोयीस्कर नमूना प्रकाराचा वापर करुन एकूण ४० महीलांची निवड करण्यात आली.

तथ्य संकलन —

प्रस्तुत अध्ययनात मिळालेली माहीती ही प्रामुख्याने उत्तरदात्यांनी दिलेल्या मौखीक स्वरुपाच्या उत्तरांशी निगडीत आहे. याकरीता मुलाखत अनुसूचीचा आणि निरीक्षण तंत्राचा वापर करण्यात आला.

तथ्यांचे विश्लेषण —

अ.क्र.	विधान	सहमत	:	असहमत	:	एकूण ४०	:
१.	कुटुंबाचा तुम्हाला पाठींबा आहे कां?	२५	६२.५:	१५	३७.५:	४०	१००
२.	प्रशिक्षणासाठी बचतगटाकडून सहकार्य मिळते काय?	२८	७०:	१२	३०:	४०	१००
३.	प्रशिक्षणाचा फायदा झाला कां?	३८	९५:	०२	५:	४०	१००
४.	नफा समाधानकारक मिळतो कां?	२२	५५:	१८	४५:	४०	१००
५.	नफ्याचे विवरण सारख्याप्रमाणात होते कां?	३९	९७.५:	०१	२.५:	४०	१००
६.	तुमच्याकडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टीकोन बदलला कां?	३०	७५:	१०	२५:	४०	१००
७.	व्यवसायाचा विकास करण्याचा विचार आहे कां?	२४	६०:	१६	४०:	४०	१००
८.	सरकारी अटी व नियमांमुळे व्यवसायात काही अडथळे येतात कां?	११	२७.५:	२९	७२.५:	४०	१००
९.	बचत गटातील एखादया महीलेची तक्रार निवारण्याचे कार्य बचतगट अध्यक्ष करतात कां?	३६	९०:	४	१०:	४०	१००
१०.	आर्थिक समस्या निर्माण झाल्यास बचत गटाकडून कर्ज सहाय्य मिळते कां?	३५	८७.५:	५	१२.५:	४०	१००

प्रस्तुत संशोधनातील अध्ययनानुसार सारणीतील विधान क्र. १ नूसार केवळ ६२.५ महीला कुटूंबातील सदस्यांकडून पाठींबा मिळतो या विधानाशी सहमत आहे व ३७.५ महीला या विधानाशी असहमत आहे. सारणीतील विधान क्र. २ नुसार ७० महीलांना प्रशिक्षणासाठी बचतगटाकडून सहकार्य मिळते तर ३० महीलांना सहकार्य मिळत नाही. क्रमांक ३ च्या विधानानूसार ९५ महीला प्रशिक्षणाचा फायदा होतो या मताशी सहमत होत्या तर ५ महीलांना प्रशिक्षणाचा फायदा होत नाही असे उत्तर दात्यांचे मत आहे.

बचतगटाद्वारे चालविल्या जाणाऱ्या गृहउद्योगातून ५५ उत्तरदात्याचे मत फायदा मिळतो असे आहे तर ४५ महीलांना विशेष नफा मिळत नाही असे वाटते. विधान क्र. ५ नूसार ९७.५ उत्तरदाते नफ्याचे वितरण सारख्या प्रमाणात होते या विधानाशी सहमत आहे तर २.५ उत्तरदाते या विधानाशी असहमत आहे.

अधिकाधिक म्हणजे ७५ महीलांना वाटते की समाजाचा त्यांच्याकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलला आहे परंतू २५ महीलांना असे वाटत नाही. ६० महीला उत्तरदात्यांना वाटते की व्यवसायाचा विकास व्हावा परंतू ४० महीला उत्तरदाते मात्र असहमत आहे.

२७.५ उत्तरदाते सरकारी अटी व नियमांमुळे व्यवसायात काही अडथळे व अडचणी येतात या मताशी सहमत आहे. तर ७२.५ उत्तरदाते या विधानाशी असहमत आहे. ९० उत्तरदाते बचत गटातील सदस्यांच्या तक्रारीचे निवारण करतात या विधानाशी सहमत आहे. परंतु १० महीला उत्तरदाते असहमत

आहे. ८७.५ उत्तरदाते आर्थिक समस्या निर्माण झाल्यास बचत गटाकडून कर्ज सहाय्य मिळते या विधानाशी सहमत आहे व १५.५ उत्तरदाते मात्र असमर्थ आहे.

निष्कर्ष :

बचतगटाकडून जे उद्योग केले जाते ते म्हणजे मसाले, पापड, लोणचे तयार करणे, कपडे शिवणे, वाती, फुलवाती तयार करणे, सजावटीच्या वस्तु हस्तकलेच्या तयार करणे, वॉशींग पावडर, टॉयलेट क्लिनर, फिनाईल तयार करणे, मेणबत्त्या तयार करणे इत्यादी प्रकार आढळून आले. राष्ट्रीयकृत बँकेकडून व खाजगी बँकाकडून त्यांना अर्थसहाय्य मिळते.

महीलांमध्ये व्यवसायामुळे उत्साह व आत्मविश्वास निर्माण झाल्याचे निदर्शनास आले. व्यवसायामुळे मिळणाऱ्या आर्थिक नफ्यामुळे कुटूंबास आर्थिक हात□ार लागला. समाजाचा महीलांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन सकारात्मक झाला. त्यांना समाजात महत्वाचे स्थान प्राप्त झाले. महीलांचा फावला वेळ सत्कारणी लागला. कुटुंबातील सदस्यांकडून त्यांना प्रोत्साहन मिळाले. महीलांचे वैचारिक पातळी उंचावली व अंधश्रद्धेचे प्रमाणही कमी झाले. महीलांच्या ज्ञानात □र पडली. आधूनिक तंत्रज्ञानाची महीलांना माहीती झाली.

सर्व बायका एकत्र आल्यामुळे विचारांची देवाण घेवाण होवू लागली. त्यामुळे मानसिकदृष्टया सुदृढता दिसून आली. व्यवसायातील चढ उतारामुळे संकटांना किंवा समस्येला सामोरे जाण्याचे बळ निर्माण झाले. व्यवसायामुळे महीलांच्या व्यक्तिमत्व विकासात □र पडली व त्यांचे सक्षमीकरण होत असल्याचे निदर्शनास आले.

महीलांना फक्त प्रोत्साहनाची व हात देण्याची गरज असते. आजची ग्रामीण महीला सुद्धा शहरी महीलांप्रमाणे स्वत: विकास करवून घेवू शकते व एक सुंदर जीवन आनंदात जगू शकते. ती स्वत:हाचेच नाहीतर संपूर्ण कुटूंबाचे जीवन सुखी करु शकते इतकी तिच्यात ताकद असते. तसेच ग्रामीण □ागाचा विकासत देखील तिचे योगदान विशेष दिसून येते.

शिफारशी –

1. सरकारने महीलांच्या व्यवसायाकरीता आर्थिक मदत देतांना कर्जाचा व्याजाचा दर कमीत कमी ठेवावा.
2. राष्ट्रीयकृत बँकांनी सुद्धा महीलांच्या व्यवसायाला प्रोत्साहन देण्यासाठी कर्ज देतांना कमीत कमी अटी लावून व व्याजाचा दर कमीत कमी ठेवून महीलांच्या सक्षमीकरणासाठी सहकार्य करावे.
3. खाजगी बँकानी व सहकारी पतपेढयांनी सुद्धा महीलांच्या व्यवसायाला प्रोत्साहन देण्यासाठी कर्ज रुपाने आर्थिक सहकार्य करावे.
4. समाजाने विदेशी वस्तुंचा वापर न करता स्थानिक पातळीवर महीला बचत गटामार्फत उत्पादीत होणाऱ्या वस्तुंना प्राधान्य दयावे.
5. मोठया दुकानदारांनी देखील महीला बचत गटामार्फत तयार होणाऱ्या उत्पादीत वस्तु विक्रीसाठी आपल्या दुकानात ठेवाव्यात.

संकलन –

- आष्टी शहर विविध बचतगट संघटीका यांचेकडून प्राप्त माहीती.
- https://www.dailyo.in
- यशस्वी उद्योजकाची गुरुकिल्ली स्त्री – जोशी सरोज

❖❖❖❖